

1.7. DE BOUWERS VAN EEN NIEUWE WERELD?

Van de Samenwerkende Bouwwerklieden tot de Naamloze Maatschappij de Gentsche Bouwwerken (1900-1923).

Guy VANSCHOENBEEK

*«O zie de stoere werkers
De werkers van den steen
Zij bouwen huizen, tempels
En krotten voor 't gemeen
Zij bouwen veel paleizen
En hebben er zelf geen! ...»*

Aimé Bogaerts.

"Ons Huis" (1899-1902) op de aloude Gentse Vrijdagmarkt en het "Feestlokaal van Vooruit" (1911-1914) aan de Sint-Pietersnieuwstraat zijn de meest frappante materiële symboolrelikten van wat we ooit aanduiden als het Novecento van het Gentse socialisme. Bij de bouw van die rode monumenten werd één der hoofdrollen gespeeld door een anoniem en kollektief akteur: de Samenwerkende Bouwwerklieden, een socialistische bouwvakkoöperatie die in 1900 tot stand kwam en haast een kwarteeuw onder koöperatieve vennootschapsvorm groeide en bloeide, wat - voor zover we kunnen vaststellen - een vrij zeldzaam fenomeen is geweest in de geschiedenis van de Belgische bouwnijverheid(1).

De geschiedenis van deze koöperatie levert de stof voor dit artikel. Samen met een vorige bijdrage over de koöperatieve pogingen van de socialistische houtbewerkers(2) en een gepland artikel over S.M. De Vereenigde Wevers (1903-1910) vormt het een kleine trilogie over het koöperatieve produktiewezen in het Gentse omtrent de eeuwwisseling. Evenals de geschiedenis van de samenwerkende houtbewerkers gaat het hier ook om een kenmerkende episode uit de geschiedenis van de Algemene Centrale. Tenslotte is het artikel ook bedoeld als een kleine bijdrage tot het projekt en de tentoonstelling over de geschiedenis van de Volkshuizen die in het najaar '87 te Gent loopt(3).

We volgen ongeveer hetzelfde stramien als in een vorige bijdrage: eerst wordt het sociaal-ekonomische en politiek-syndikaal milieu waaruit de koöperatieve ontstond onder de loupe genomen, vervolgens wordt uitgebreid de eigenlijke geschiedenis van de samenwerking behandeld. Vermelden we in deze inleiding nog dat we ook voor dit tema ons beklag moeten doen over een gebrek aan archiefmateriaal in de strikte zin(4).

Een massa dronkaards en gemeen kerels ...
 Sociaal-ekonomische schets van het Gentse bouwvakkersmilieu.

*«Maar of wij werken, zwoegen
 En eerlijk zijn als het moet
 En of wij zorgen, sparen,
 En elk zijn plichte doet
 Toch hebben wij geen weelde
 En dreigt ons vaak de nood
 Al werken wij zoo nijdig
 Van jongs af tot den dood!»*
 Aimé Bogaerts

Over de geschiedenis van de bouwnijverheid, in zijn niet-architekturele maar industriële en sociaal-ekonomische aspekten, is er weinig systematisch onderzoek verricht. Over het Gentse bouwvakbedrijf bestaat omzeggens zo goed als niets(5).

Algemene aanduidingen geven ons wel de industrietellingen: in 1896 telt men te Gent voor de "kleine" bouwsektor ("maçons, carreleurs, cimenteurs, puisatiers") 77 bedrijven met 280 arbeiders. In de "grote" bouwsektor, de aannemers van bouwwerken ("construction de batiment") telt men 57 bedrijven met in totaal 1625 arbeiders. Het machinepark van de grote bedrijven vertegenwoordigde zo'n 190 PK.

Vijftien jaar later staan we voor een totaal gewijzigde situatie: in 1910 is het aantal bedrijven in de kleine sektor verdubbeld (154 bedrijven) met in totaal 1177 arbeiders: de machine heeft nu ook in de "kleine" sektor zijn intrede gedaan, 14 motoren totaliseren 138 PK. In de grote sektor ("construction de batiments et d'ouvrages du génie civil") is het aantal bedrijven en tewerkgestelden teruggelopen tot respectievelijk 13 en 1129: 9 machines worden door 275 PK getrokken. Daarnaast zijn er te Gent 3 cement- en betonbedrijven gekomen met 128 arbeiders en 2 machines (162 PK)(6).

We hebben hier enkel de bouwvakactiviteiten in de strikte zin weerhouden: dus niet de schilders en houtbewerkers, maar ook bvb. niet de verwarmingsinstallateurs, elektriciens, loodgieters, plafonneerders, marmersleggers... Trouwens, ook in de geschiedenis van de kooperatie zijn het de "ruwbouw"-werklieden die de toon aangeven.

De Gentse bouwnijverheid kende dus omstreeks de eeuwwisseling een zekere groei: de tewerkstelling nam met enkele honderden eenheden toe, en dit ondanks een veel spektakulairder groei van de mechanisatie van het bouwbedrijf. Dit positieve tewerkstellingseffekt doet zich echter evenwel uitsluitend voor in de kleine bouwsektor. Naast de mechanisatie is ook schaalvergroting van de bedrijven een opvallend kenmerk: het gemiddeld aantal werknemers in de "kleine" sektor verdubbeld tussen 1896 en 1910 (van 4 naar 8), in de "grote" sektor staan we voor een verdrievoudiging van het gemiddelde (van 28 naar 86). Terloops: dit laatste geeft ons een criterium om het socialistisch bouwbedrijf met z'n gemiddeld 30 à 40 arbeiders, met pieken over de 100, te situeren. Het is evenwel moeilijk te zeggen in hoeverre deze opvallend wijzigende kenmerken ook een invloed hebben gehad op de evolutie van het socialistische

bouwwak syndikalisme en zijn kooperatie. Uitgaande van de algemene overweging dat het socialisme beter gedijt in grotere bedrijven, zou bv. de stagnatie in de "grote" sektor een remmende rol hebben kunnen spelen. Heeft de mechanisatie als zweep gewerkt om het truwel zelf ter hand te nemen? Vele vragen, weinig antwoorden.

De naakte cijfers van de industriële tellingen verbergen alles wat betrekking heeft op de sociale situatie van de "werkers van den steen". Het bouwvakkersberoep genoot lange tijd een kwalijke reputatie. Ze werden «... *aangezien als eene massa dronkaards en gemeen kerels en werden betaald met hongerlonen en moesten als beesten wroeten*». Zo was het althans in 1886, vertelt een spreker ons op de viering van het 25-jarig bestaan van de socialistische metsersvereniging (juli 1911) (7). Kortom, het was het kanallje, dat kanallje dat nochtans «... *uwe rijke kerken en uwe paleizen optrekt uit het zand*».

Het mag ons vandaag een te vaag en te algemeen beeld lijken, typisch produkt van de socialistische gevoelspropaganda, een beeld dat eveneens van toepassing is op andere categorieën van arbeiders: de nuchtere en streng sociografisch werkende Louis Varlez heeft dit beeld nochtans in zijn "Plan social de Gand" bevestigd (8). Varlez heeft vooral de aandacht getrokken op het specifieke probleem van de bouwsektor, de bijzonder hoge seizoengebonden werkloosheid, de letterlijke bevrizing van alle activiteiten in de winter. In de winter 1895-1896 stelde men in het Gentse bouwbedrijf een werkloosheidsgraad vast die schommelde tussen de 47 en de 77 %. Gedurende gans het jaar 1896 volgde Varlez de werkloosheidsolutie bij 463 bouwvakkers, allen leden van het socialistische syndikaat. 220 metsers waren in dat jaar 1319 weken werkloos, of gemiddeld 6 weken per arbeider. 243 "knapen" of dienders waren samen 1938 weken werkloos, wat een nog hoger gemiddelde van 8 weken geeft. Varlez komt dan ook tot de konklusie dathet hier duidelijk om een soort "casual workers" gaat. Zijn studies over de werkloosheid te Gent zouden trouwens in 1900 resulteren in de oprichting van het Gentse Stedelijke Werklozenfonds. Volgens ons mag trouwens ook de oprichting van de bouwkoöperatie gezien worden in het kader van de bestrijding van de werkloosheid.

Het beeld van de dronken, werkloze bouwvakker mag dan al te zeer een sociale karikatuur lijken, bepaalde opmerkingen uit de verslagen van de socialistische houtbewerkers tonen aan dat onder deze meer geschoolde en beter betaalde arbeiders een zekere minachting bestond t.o.v. de metsers. Nochtans zou mede onder invloed van het socialistische syndikalisme de sociale situatie geleidelijk aan verbeteren. Werkten de metsers en dienders in 1890 gemiddeld nog 75-78 uren per week, in 1910 was de wekelijkse arbeidsduur teruggelopen tot 69 uur. Toch is het zo dat vergelijkbare met andere sectoren ook in 1910 de bouw nog niet het gunstigste resultaat had bereikt, enkel voeding en scheikunde kenden een langere arbeidsduur (9).

En de lonen?

Lag het werkloon van een metsers (steeds te Gent) in 1890 tussen de 22,50 en 23,40 frank, in 1910 was het (ondanks een drastische arbeidsduurvermindering) gestegen tot 27-28 frank. Voor de metsersdieners bedroeg het loon respectievelijk 16,50 à 17,10 frank in 1890 en 21 à 22 frank in 1910. Qua loon was er dus wel een op-

vallend verschil tussen beide categorieën bouwvakkers: konden de metsers (in 1910) de vergelijking met goedbetaalde groepen als metaal- en houtbewerkers doorstaan, de dienders deden het dan net iets beter dan de massa on- en halfgeschoolden in de grootindustrie. Allezins vormde de algemene positieve evolutie in de sociale situatie van het bouwbedrijf een motief voor een socialistische huldezang op de weldaden van de bouwvakkoöperatie.

Een laatste bijzonderheid betreffende de structuur van het bouwbedrijf in het Gentse mogen we hier niet onvermeld laten. In vergelijking tot andere sectoren van de nijverheid te Gent kende de bouw een hoger percentage pendelarbeiders uit de gemeenten rond Gent. Dat bemoeilijkt, zoals verder blijkt, de ontwikkeling van het (voornamelijk socialistische) syndikalisme: de pendelaars bleven in de ban van het traditionele katholieke verenigingsleven dat alomtegenwoordig was in die semi-agrarische randgemeenten. Frap-pant voorbeeld is de gemeente Zwijnaarde, ten zuiden van Gent. Dit voorbeeld wordt ook door Avantl aangehaald. Hier rekruteerde de antisocialistische bouwvakvereniging "Loon en recht" haar voor-naamste aanhang. In 1910 waren 301 arbeiders woonachtig te Zwijnaarde, maar werkzaam te Gent: $\frac{4}{5}$ (246) hieronder werkten in het Gentse bouwbedrijf. Die opvallende concentratie lijkt samen te vallen met de inplanting van een (katholieke) vakschool voor bouw-werklieden in dezelfde gemeente, althans volgens een redakteur van Het Volk die in 1907 één en ander met elkaar in verband bracht: deze "voorbeeldige vakschool" zond telkens na een vierjarige beroepsopleiding zo'n 15 à 20 meester-gasten naar Gent. Als vertrouwelingen van vele aannemers waren zij tevens kaders van het anti-socialistisch syndikalisme(10). Op deze uitdaging voor het socialistisch syndikalisme zou ook de rode bouwkoöperatie een specifiek antwoord bieden.

Onvereenigd zijn wij niets! Vereenigd zijn wij alles!(11)
De ontwikkeling van het socialistische bouwvak syndikalisme.

*«Vereenigt, en luistert naar mijn leer
Dan kunt gij rustig werken
En wordt uw welstand groot
Dan stijgt de rijkdom hooger
Maar elk geniet er van
Dan zet gij ook paleizen
Maar woont er zelf dan in
Dan zet gij voor uw kinderen
Ook scholen, ruim en groot
Zoo wordt heel 't menschedom wijzer
En wijkt verval en nood.»*

Almé Bogaeys.

Zoals bij andere beroepsgroepen zou ook bij de Gentse bouwvakkers het ongenoegen voor de sociale (wan)toestanden zich vertalen in de oprichting van vakbonden. Die oprichting was een es-

sentiële voorwaarde tot effectief verzet, temeer daar de over vele kleine bedrijfjes verspreide arbeiders stonden tegenover een vrij eensgezind patronaat: de "Syndikale Kamer van Aannemers"(12). Dit kwam de pogingen tot vereniging niet ten goede.

Volgens Avanti werd reeds in oktober 1878 een socialistische metsersvereniging opgericht: in en rond de in 1877 opgerichte Vlaamse Socialistische Arbeiderspartij kende het syndikalisme zijn "tweede golf". Nochtans ontplooidde die prille vereniging nauwelijks enige aktiviteit en later zou men gemeenzaam 1886 als stichtingsjaar voor de socialistische metsersvereniging aanhouden(13).

Door slechts vijftien bouwvaklieden werd inderdaad in het woelig jaar 1886 de "Vereenigde Metsers" gesticht: voorzitter was een zekere Jan Maebe die een kwarteeuw later nog die functie zou vervullen. De inleg werd bepaald op 10 centiemen per week, bescheiden als men het vergelijkt met de bijdragen die rond 1911 golden (65, 75 tot 85 ct. per week). Aanvankelijk kende de vereniging enig sukses: in korte tijd steeg het ledental tot 80, het jaar daarna viel het terug op 26 leden(14).

En op dat marginale niveau is de vereniging jarenlang blijven ter plaatse trappelen: in maart 1895 telde de vereniging nog altijd slechts 32 leden, te verwaarlozen bij een tewerkstelling van meer dan 2.000 eenheden in de Gentse bouw.

Aan Ferdinand Hardijns, in 1887 de (eerste) Gentse partijsekretaris, gaven de vereenigde metsers drie hoofdredenen op waaraan volgens hen het geringe ledental te wijten was: er is de «*nalatigheid des boden*», maar vooral het «*onverschil der leden omdat niet direkt het lidzijn voordelen bijbrengt*». Maar belangrijk lijkt ons de derde reden: «*daar de maatschappij Vooruit haar werk in aanbesteding geeft*». Dat kan er op wijzen dat reeds vroeg gedacht werd aan een koöperatieve structuur om o.m. de werken van de nieuwe lokalen van Vooruit op de Garenplaats uit te voeren. Nu, de algemene toestand van het bouwvak zal ook niet de gunstige voedingsbodem voor een bloeiend syndikalisme geweest zijn - elders in het verslag van Hardijns melden de metsers dat de toestand van jaar tot jaar verslecht en schatten ze het getal werklozen op duizend. Wel meldden de metsers een "gunstige" kastoestand: 225 fr. hebben ze in 1887 in kas, ongeveer 10 weeklonen. Ook dit is als kapitaal om een koöperatieve op te starten te verwaarlozen(15).

Tot 1895 bleven de vakbonden, zoals Hardijns het kernachtig uitdrukte, «*de zwakke paarden van de beweging*». Tussen 1886 en 1895 leidt de metsersvereniging slechts twee korte, kleine stakingen om enkele centiemen opslag, akties die geen resultaat kennen(16).

Dé sprong voorwaarts van het socialistische syndikalisme te Gent, ook bij de Vereenigde Metsers, situeert zich eind 1895(17). In een periode van intense politieke en sociale agitatie (verkiezingen, massale staking en lock-out) verviervoudigden de socialistische vakbonden hun ledental, een take-off die voldoende was om tot de uitbouw van een minimaal apparaat van bestendige syndikale krachten over te gaan. Deze opgang van het ledenbestand werd gekonsolideerd, én door de uitbouw van een syndikale administratie, én door de inschakeling van de vakbonden in "het Stedelijk Werklozenfonds" (1900). De bonden hadden nu wel aan hun leden een direkt voordeel te bieden. Meer bepaald voor de Vereenigde Metsers

was de aansluiting bij het stedelijk fonds een must(18), gezien het specifieke probleem van de seizoensgebonden werkloosheid.

Een blik op de verdere ledenevolutie toont ons echter dat die syndikale konsolidatie niet probleemloos verliep.

Tabel 1. Ledentallen van de Gentse bouwvaksyndikaten(19).

	Verenigde Metsers (socialisten)	Loon en Recht (antisocialisten)
1886	80	
1887	26	
1895 (1 maart)	32	
1895 (31 dec.)	493	
1896 (jan.)	523	
1897 (jan.)	543	
1898 (dec.)	637	
1900	252	87
1903	247	192
1904	250	193
1905		215
1906		229
1907	416	
1910	440	
1911	450	220
1912	486	151
1913	440	

De opgang na 1895 bereikte in tegenstelling tot andere socialistische vakbonden duidelijk zijn hoogtepunt eind 1898: een gedeeltelijk gelukte algemene staking in de bouw, in mei 1898, waarbij 1.380 op 1.743 metsers betrokken waren, ligt hieraan ten grondslag. Het gestegen ledenbestand, ten gevolge van dit stakingsentoesiasme, ebde in de volgende jaren op even spektakulaire wijze weer weg. Tussen 1900 en 1904 wisten de Vereenigde Metsers met moeite een niveau van 250 leden, noodzakelijke drempel voor het instandhouden van een bestendig sekretariaat, te handhaven en het uitzonderlijke niveau van meer dan 600 leden werd vóór 1914 niet meer bereikt. In de magere jaren van het socialistisch syndikalisme (1899-1907) was er bovendien een sterke concurrentie van de antisocialisten. Toch toont tabel 1 dat in vergelijking met de

tewerkstelling het syndikalisme nooit de representativiteitsgrens van 50 % overschreed.

De terugval van het ledental is waarschijnlijk een belangrijk motief geweest om in 1900 met de "propaganda van de daad", de oprichting van een koöperatie te starten, en misschien is die koöperatie noodzakelijk geweest om de vereniging op peil te houden. De heroplevende vereniging doorstond in (mei) 1908 opnieuw en ditmaal zonder moeite de schok van een algemene lock-out in de Gentse bouwnijverheid. De jaren vlak vóór de Eerste Wereldoorlog waren een periode van intense activiteit van de metserskoöperatie die bij momenten in staat was meer dan $\frac{1}{2}$ van de socialistisch gesyndikeerden tewerk te stellen.

Als we de verkiezingsresultaten voor de Werk- en Nijverheidsraden (tabel 2) bekijken, hebben we redenen om aan te nemen dat het socialisme ook bij de niet-gesyndikeerden majoritair was.

Tabel 2. Resultaten voor de Werk- en Nijverheidsraden, afdeling bouw(20).

	socialisten		katolieken		liberalen	
	stemmen	%	stemmen	%	stemmen	%
1890	1334	73,17	489	26,82	-	-
1893	923	45,49	794	39,13	231	11,38
1896	1443	63,02	534	23,33	312	13,63
1899	1040	76,63	-	-	317	23,36

In tegenstelling tot wat de deling van het ledental doet uitschijnen, ziet men dat hier de staking van 1898 de socialistische populariteit niet aantastte.

Keren we terug tot het jaar 1895. De grote sprong voorwaarts eind 1895 verliep in verscheidene golven. Op een algemene vergadering in Vooruit (Garenplaats) op 18 oktober 1895 werd een nieuw reglement goedgekeurd en 60 nieuwe leden gaven zich op. Tien dagen later, op 27 oktober, kon men nog eens 124 nieuwe leden inschrijven; eveneens werd overgegaan tot het aanstellen van twee nieuwe boden (vermoedelijk Bontinck en De Vilder). En typerend voor de expansieve, dynamische mentaliteit is het feit dat men voor het eerst besloot propaganda te maken te Zwijnaarde: daar kon men op een vergadering, op 3 november 1895, 45 nieuwe leden inschrijven. Eind 1895 was het ledental zo boven de 400 gestegen(21).

Afgezien van twee kleine stakingen in april 1896 werd de algemene staking in de Gentse bouwnijverheid in mei 1898 de eerste grote krachtproef voor het herboren elan van de Verenigde Metsers.

Eind 1897, begin 1898 hadden beide metsersvakbonden een gemengd komitee gevormd dat gezamenlijk zijn eisenbundel voorlegde aan de Syndikale Kamer van Aannemers.

Zij vroegen:

- een loonsverhoging: (per uur) 36 i.p.v. 31 ct. voor de metsers, 28 i.p.v. 24 ct. voor de knapen,
- een 11-urige werkdag, en een schaftijd van anderhalf i.p.v. één uur,
- wekelijkse uitbetaling van het loon op zaterdag,
- betaling van verzekerings- en reiskosten door de werkgever,
- betaling van overwerk: 3 uur loon voor 2 uur overwerk.

Het moment was of leek gunstig: de winter 97-'98 was zacht geweest en de bouw gonsde van de aktiviteit. De werkgevers kwamen echter niet over de brug: enkel wat betreft de verzekeringskosten werd een akkoord in het vooruitzicht gesteld.

Daarop zond het gemengd komitee een ultimatum aan 150 ondernemers: vóór 1 mei 1898 dienden de eisen ingewilligd te worden, zoniet kwam er aktie. Op 24 april organiseerde het komitee een referendum onder haar leden: met 727 stemmen tegen 96 werd het principe van een algemene staking ingeval van patronale weigering goedgekeurd. Toen het antwoord negatief bleek, besloot het komitee tot staking op 12 mei. Een laatste verzoeningspoging namens het middenkomitee van de Gentse B.W.P. in de Werk- en Nijverheidsraad mislukte op 9 mei. Een druk bijgewoonde stakersvergadering (700 aanwezigen) op 8 mei, in het Café du Nord op de Vrijdagmarkt, leidde tot de oprichting van een stakersraad. De laatste voorberedselelen werden getroffen op 11 mei, in de Valentino (Kuiperskaai), onder voorzitterschap van de socialistische sekretaris Karel Bontinck.

Op 12 mei 1898 gingen 1.380 bouwvakkers (op 1.743 arbeiders in de betrokken ondernemingen) in staking. Twee elementen hypotekeerden echter het ogenschijnlijk sukses van de massaal opgevolgde aktie. De antisocialisten van Zwijnaarde bleven afzijdig en leverden zelfs stakingsbrekers. De rest van de kristelijke komiteitsleden begonnen al vlug de socialisten het verwijt te maken elektorale munt te willen slaan uit het gebeuren: inderdaad gingen op 22 mei de wetgevende verkiezingen door(22). Van patronale zijde werd een brute weigering gehandhaafd, vooral bij de grote ondernemers. Kleinere aannemers bleken meer toegevend, maar ook op die manier brokkeide de staking af tot enkel een harde socialistische kern overbleef. Op 23 mei (de dag dat de anti's het einde afkondigden), vergaderden ze nog met een 150 stakers in de Valentino, de rijks-wacht telde op 24 mei nog slechts 280 stakers. Op 25 mei hieven de Verenigde Metsers de staking op: ze beriepen er zich op 200 nieuwe leden te hebben ingeschreven, anderzijds werden achtentzestig socialistische militanten ontslagen(23).

De krachtproef van 1898 liep uit op een débacle: het ledental viel terug, voor jaren stond de sociale strijd in de bouw kwasi op nul(24). Het enige positieve gevolg was dat de plannen voor de oprichting van een bouwkoöperatie definitief gestalte kregen.

Het duurde volle tien jaar voor de socialisten weer een gezamenlijke eisenbundel durfden indienen, met nieuwe eisen inzake loon en arbeidsduur. Toen hierrond een deelstaking uitbrak, ant-

woordde het patronaat op 4 mei 1908 met een algemene lock-out. Weer hielden de antisocialisten zich afzijdig met het argument dat het een politieke staking was. Inderdaad, er werden op 24 mei wetgevende verkiezingen gehouden. De lock-out eindigde op 15 mei: inzake arbeidsduur werd een akkoord bereikt. Gedurende twee jaar zou de dagelijkse arbeidsduur met een half uur verminderd worden. Tijdens de strijd werd door de Vereenigde Metsers opnieuw een poging gedaan om te Zwijnaarde een afdeling te stichten(25).

Het meer positieve resultaat van 1908 illustreert de door de Vereenigde Metsers afgelegde weg. Toen in juli 1911 dubbele verjaarsfeesten werden gevierd - 25 jaar vakvereniging, 10 jaar samenwerking - kon men met voldoening konstateren dat de verenigden, ooit «eene massa dronkaards en gemeen kerels», nu het «kruimken der stielmannen van het bouwvak» uitmaakten.

Nieuwe, belangrijke projekten werden voor de koöperatieve in het verschieft gesteld. En eindelijk leek men de onderkruipers van "den buiten" op eigen terrein te kunnen bestrijden. In februari 1911 kocht de maatschappij De Zaaier een lokaal aan te Zwijnaarde dat als socialistisch tehuis moest dienen. «Een groot gedeelte van de bevolking, bestaande uit metsers en dieners arbeiden in de stad Gent, hebben dus [nu] min te vreezen der grooten van het dorp dan elders», schreef Vooruit bij die gelegenheid(26). Het lokaal werd op Pasen 1911 ingehuldigd, nu kon een effectieve metsersvereniging te Zwijnaarde worden gevormd. Op 24 september 1911 werd te Heusden, een andere Gentse randgemeente, een socialistische metsersvereniging met 54 leden gevormd(27).

Zo werden de jaren vlak voor de eerste wereldoorlog alleszins een tijd van hoop voor de ooit te geminachte metsers, die zich nu met enige trots als bouwvaklieden aanduiden. Vermelden we tenslotte nog dat hun sekretaris Karel Bontinck in 1903 tot socialistisch gemeenteraadslid te Gent was verkozen.

Wij werken voor de werkers, voor geen genieters meer.
De Samenwerkende Maatschappij de Bouwwerklieden (1900-1923).

*«Wij doen het in de toekomst,
Wij luistren inderdaad
Naar uwen raad
En bouwen voor de menschheid
't Paleis van vrêe, geluk en liefde
Van welstand en genot
Van hooger menschlijk lot
Wij werken voor de werkers
Voor geen genieters meer
Zoo rijst het Recht! Het eeuwig recht dan weer
Op welzijn... voor het volk!
Voor 't gansche werkend Volk!»*

Aimé Bogaerts

Toen Vooruit in 1881 haar eerste bakkerij opende in het lokaal

"Zacheus" in de St.-Gillissteeg, kon niemand de vrij spektakulaire bouwgeschiedenis vermoeden die uit dit feit zou voortvloeien. Wie vandaag de Meester Gillis Coppinssteeg in de buurt van de Sleepstraat opzoekt, vindt er nog een paar huizen als Zacheus: kleine arbeiderswoningen van het beluikentype.

In 1883 verhuist Vooruit naar de Garenmarkt. Na de installatie van industriële broodovens begon men daar eveneens met een herberg, een klerwinkel en een apoteek. In 1887 werd de eerste feestzaal van Vooruit er eveneens geopend. In de loop der volgende jaren volgden een ledermagazijn (Kartuizerlaan, 1887), een nieuwe bakkerij en kolenmagazijn (Nijverheidslaan, 1889) en verscheidene wijkfilialen, kruidenierswinkels en volksapoteken. Vanaf 1894 breidde Vooruit zich uit richting Vrijdagmarkt. In 1896 werd in de Bagattenstraat het stamlokaal van een deftige burgerlijke koormaatschappij, de "Choeurs", aangekocht: voortaan heette het Feestlokaal van Vooruit, in de ogen van Paul De Witte en andere kritiekasters was het echter een olifant, een veelvraat die de koöperatieve winsten opslokte(28).

Het is duidelijk dat al deze bouw- en verbouwingswerkzaamheden voldoende materiële inspiratie leverden voor het oprichten van een bouwvakkoöperatie. Het staat vast dat de metsers reeds vóór de statutaire oprichting van de Samenwerkende Bouwwerklieden in 1900 als feitelijke vereniging of als individuele werknemer werken richtten voor Vooruit. Een vroege getuigenis daarvan biedt ons een uniek en typerend dokument uit 1894. Enkele jaren geleden werd bij afbraakwerken een perkament teruggevonden, verpakt in een ingemetseld baksteenvormig zinken doosje, met de volgende tekst(29)

«Ten jare 1894 stichtte de socialistische Samenwerkende maatschappij Vooruit deze inrichting onder de leiding van haren moedigen bestuurder Eduard Anseele met medewerking der volgende bestuur en leden der socialistische Metsersvereniging

Bestuursleden	Leden
<i>Pieter Vermeulen, metser</i>	<i>Pieter Bruggeman</i>
<i>Jan Maebe</i>	<i>Louis Pulinck</i>
<i>Pieter Boelaerd</i>	<i>Teodor Henry</i>
<i>Edmond Henry</i>	<i>Albert Verspeelt</i>
<i>August Van Bryssel</i>	<i>Arthur Goethals</i>
<i>Frans Bennesteker</i>	<i>Nicola Van Limerthinge</i>
<i>Emiel Parrez</i>	<i>Desideer Morel</i>
<i>Ferdinand Dierkens, architect.»</i>	

Het dokument heeft betrekking op de bouw van magazijnen in de Waaistraat (tussen Garenplaats en Vrijdagmarkt) in 1894. Twee opmerkingen: rond dat tijdstip telde de metsersbond nauwelijks 30 leden, zodat we mogen konkluderen dat praktisch de helft ervan broodplichtig was aan Moeder Vooruit, hetgeen illustreert welk enorm belang Vooruits bouwprojecten hadden voor de overleving van de prille syndikale kern. Anderzijds illustreert dit dokument het historische of eeuwigheidsbesef van de bouwers: het perkament straalt een besef van "hier werd iets groots verricht" uit.

Op 15 september 1900 werd te Gent uiteindelijk de Samenwerkende Maatschappij De Bouwwerklieden wettelijk gesticht. Wat waren de motieven, wat was de aanleiding tot deze oprichting?

Karel Bontinck, de hoofdrolspeler in de geschiedenis van "De Bouwwerklieden", vertelt in een terugblik uit 1919 dat reeds in 1898 de idee werd geopperd de in de brand van 1897 verwoeste gebouwen van Voorruit op de Vrijdagmarkt weer op te bouwen. Maar de staking van mei 1898, die zoals we zagen na 6 weken aktie op een sissers uitliep, had de kas van de vereniging zodanig uitgeput dat het nodige startkapitaal niet voorhanden was.

Slechts midden 1900 waren de Verenigde Metsers financieel terug op voldoende draagkracht om de 2.000 frank voor te schieten, nodig voor het opstarten van de kooperatie. Bontinck trekt fier de parallel met de Broederlijke Wevers die in 1881 het startfonds van Voorruit volstortten(30).

Bontinck legt hier dus een enigszins andere en negatieve relatie tot de staking van 1898. Immers, men stelde het in propagandaschriften (een brochure uit 1913, bvb.) dikwijls voor dat de kooperatie werd «gesticht door enige metsers, als leiders eener werkstaking uitgesloten»(31). Ongetwijfeld zal dat laatste ook wel een rol gespeeld hebben, we zagen reeds hoe hard de patronale repressie na de krachtmeting van 1898 had toegeslagen. Maar het grootste probleem was dus het kapitaalgebrek, direkt gevolg van de aderlating van 1898.

Vermoedelijk heeft ook het werken als feitelijke vereniging aan de eerste opbouwfase van Ons Huis (1898-1900) aan de vakbond nieuwe financiële armslag gegeven: we weten bijvoorbeeld dat zelfs de houtbewerkers rond 1901 via diverse werken voor Voorruit uitvoerd een 6.000 frank in kas hadden gekregen.

De "Samenwerkende Maatschappij De Bouwwerklieden" werd gesticht door twaalf leden van de Verenigde Metsers: Karel Bontinck, sekretaris, Karel Bias, vaandeldrager van het syndikaat, Edmond Henry, Frans Bennestecker en Pieter Vermeulen, drie namen die we ook terugvinden op het perkament van 1894, en verder Jan Morand, Gustaaf Dhondt, Eduard De Vilder, Jan De Bruycker, Emiel Verstraeten, Louis D'Hollander en Ernest Callis, militanten die voor ons verder weinig bekends inhouden. Twaalf namen: symbolische getallen komen ook in de socialistische geschiedenis vaak voor.

De Maatschappij werd opgericht voor een duur van 25 jaar met als doel het aannemen van «alle slach van bouwwerken»(32). Het voornaamste motief was werkloze leden aan werk helpen: de Verenigde Metsers waren in 1900 reeds aangesloten bij het Stedelijke Werklozenfonds, maar gezien de bijzondere nijpende werkloosheid kon ook hier wel een extra steuntje worden gebruikt. Dat hoofdmotief blijkt ook uit de statutaire bepalingen inzake de winstverdeling: 25 % der winsten werden voorbehouden voor het reservefonds der kooperatie, doch $\frac{3}{4}$ diende gestort in de werklozenkas van de Verenigde Metsers. Beiden initiatieven tegen de werkloosheid moesten de gedaalde ledencurve van de vakbond weer in positieve richting ombuigen. Naast het hoofdmotief waren er twee bijkomende beweegredenen, die de stichters in 1900 nog niet te zeer durfden beklemtonen: als de kooperatie hogere lonen zou kunnen uitbetalen, zou dit een uitstekend argument bij loonsvormingsdiskussie tegenover de bazen vormen. Later zou men bvb. in 1913 met grote stelligheid beweren dat «de bouwwerklieden dezer kooperatie de hoogste loonen der stad winnen in dit vak»(33).

Een derde motief was de «opleiding van de leden tot vakmannen en bestuurders»: de kooperatie was een soort alternatief voor de

katolieke vakschool van Zwijnaarde én een leerschool in zelfbeheer of socialistisch management(34).

Bij de stichting was men echter zo bescheiden deze hooggestemde motieven niet van de daken te schreeuwen. Opvallend is bvb. dat Karel Bontinck op het nationaal bouwvakkerskongres van 2 september 1900 wel spreekt over werklozenkassen, maar niet over de samenwerking. En slechts op 11 oktober 1900 verschijnt een eerste artikel in Vooruit waarin de stichting wordt gemeld. In het artikel worden als doelstellingen naar voor geschoven het verhogen der lonen en verlagen der arbeidsduur en ten tweede *«met de winst werkeloze leden in de winter steunen»*(35).

De praktische basis voor de oprichting vormde in een eerste fase de verdere bouw aan Ons Huis: in totaal zouden de Vereenigde Metsers, vanaf september 1900 de Samenwerkende Bouwwerklieden, hier zo'n 120 weken met gemiddeld 30 man aan werken(36).

De kapitaalsinbreng van de Metsersvereniging (2.000 fr.) was alleszins onvoldoende als startkapitaal, de stichters rekenden op een minimumkapitaal van 10.000 frank via 1.000 aandelen van 10 frank. Wel was mogelijk deze aandelen vol te storten via wekelijkse bijdragen van 50 centiemen. Eind maart 1901 was het kapitaal zo volgestort door 32 leden. Afgezien van de inbreng van de vakbond, was dit toch wel een ernstige financiële inbreng vanwege die leden. Aangenomen werd bij eventuele grote winsten een jaarlijkse interest van 2 % op de aandelen uit te keren(37).

Hoe waren de Samenwerkende Bouwwerklieden nu praktisch ingericht? Statutair was vastgelegd dat enerzijds de leden *«lid moesten zijn van de Werkliedenpartij»*, terwijl anderzijds de werken *«bij voorkeur uitgevoerd worden door leden der socialistische metsersvereniging»*. Het dagelijks bestuur was in handen van drie leden, voor drie jaar benoemd. Elk jaar was er één bestuurslid herkiesbaar. De drie eerste bestuurders waren Karel Bontinck, de vakbondssecretaris, Pieter Vermeulen en Edmond Henry, twee routinés wier namen we reeds op het perkament van 1894 terugvinden. Voorts was er een controlekommissie van zes leden: Karel Blas, Frans Bennesteker, Jan Morand, Gustaaf D'Hondt, Eduard De Vilder en Jan De Bruycker(38).

Om de zes maand werd een algemene vergadering gehouden. Het bestuur en de controlekommissie werd bij geheime stemming verkozen. Twintig leden konden een bijzondere algemene vergadering aanvragen.

Dat was althans de theoretische organisatie. Enkele anekdotes illustreren voldoende de startmoeilijkheden. In de jaren 1900-1904 was het sekretariaat gevestigd op de Garenmarkt met als enig meubilair *«een tweetal stoelen, eene bank, een oude kas en twee schragen waarop eene plank lag dienende tot schrijftafel»*. Het magazijn van de maatschappij was een kelder in de Veerdamstraat(39). En of er ondanks die bescheiden infrastructuur gediskussieerd werd! Bij de stichting was de aankoop van een kruiwagen goed voor een tweedaags debat. In 1911, meldt men bij viering in dat jaar trots, werd nog nauwelijks 10 minuten over een aankoop van 1.000 frank gepraat(40).

De eerste jaren leken voorspoed te beloven: van bij de stichting tot 31 maart 1902 kon men een zakencijfer realiseren van

49.000 frank. In het daaropvolgende jaar (31 maart 1903) haalde men zelfs een zakencijfer van 107.000 frank. Bovendien slaagde men erin een gemiddelde tewerkstelling van 25 man aan te houden (met een top van 50 in augustus 1902). In de periode 1900-1903 werd voor 48.000 frank lonen uitbetaald (30 % van het zakencijfer) en boekte men een winst van 13.000 frank: met afname van de 25 % van het reservefonds kon men dus na drie jaar reeds een behoorlijk bedrag in de werklozenkas storten, vijf maal meer dan de vakbond aanvankelijk had geleend(41).

Maar de val was niet ver weg: juist in het jaar 1903 zou de koöperatie een ernstige financiële crisis doormaken, «*bedrogen door opdrachtgevers bij de bouw van handelshuizen*» zoals Bontinck in zijn korte geschiedenis vertelt, zonder hier veel details over prijs te geven. Wel wijst dit er misschien op hoe moeilijk het was voor de rode samenwerkers om voor privé opdrachtgevers te werken.

In opdracht van Vooruit werd in 1906-1907 de koöperatieve weverij in de Metsersstraat gebouwd. Tevens verhuisden de Samenwerkende Bouwwerklieden in dezelfde jaren naar nieuwe, grotere emplacementen in de Zalmstraat(42).

Vanaf 1910 is de heropleving van de samenwerking een feit. De relance van de bouw- en aankooppolitiek van Vooruit is daar niet vreemd aan: er is de bouw van het Feestlokaal, de spinnerij van Vooruit aan de Vliegtuiglaan, diverse wijklokalen(43).

De tewerkstelling steeg bijgevolg uit boven het aanvankelijke bescheiden niveau: in juli 1911 werkten 70 bouwvakkers in de samenwerking, in 1912 werkten er gemiddeld 120 tot 150 voor het bedrijf, in datzelfde jaar bedroeg het zakencijfer 477.000 frank en werd voor 136.000 frank aan lonen uitbetaald. Benevens de eigen burelen en magazijnen in de Zalmstraat bezat men voor 21.000 frank aannemersmateriaal(44).

Naast de gunstige financiële weerslag op de werklozenkas van de vakbond (deze laatste kon zich verheugen in een stijgend ledental) en de direkte tewerkstelling van een niet onbelangrijk aantal leden, diende het ganse koöperatieve projekt nu ook als uitvalsbasis van de socialistische metservereniging naar bouwvakkersgroepen op het platteland.

We zagen reeds hoe begin 1911 De Zaaier te Zwijnaarde, het bolwerk van de antisocialisten, een hoevetje (970 m²) aankocht dat door de Samenwerkende Bouwwerklieden tot partijlokaal werd omgebouwd. Eindelijk werd er nu een metsersvereniging gesticht met als kern een propagandaklub. Zelfde scenario rond een nieuw lokaal te Heusden.

Het recept voor inplanting op het platteland was eenvoudig doch doeltreffend: de koöperatieve (Vooruit of De Zaaier) kocht gronden en lokalen, de Samenwerkende Bouwwerklieden bouwden of renoveerden (en boden zo een tewerkstellingsperspektief), en de leden stroomden toe naar de vereniging. Dat was een resultaat waar men in 1900 niet had durven van dromen.

De oorspronkelijke doelstellingen werden ruimschoots gerealiseerd. Wat meer is, had de samenwerking in de eerste jaren nog moeten kampen met «*gemis aan opoffering, wilskracht, besef van eigenwaarde*» en «*het drankmisbruik*», rond 1910 vormden de koöperanten - naar eigen zeggen - «*het kruimken der stielmannen van het bouwvak*»(45).

Het «kanailje dat uwe rijke kerken en uw paleizen optrekt uit het zand», «die massa dronkaards en gemeen kerels (uit 1886) die wroeten als beesten», waren haast verheven in de «adel des arbeids». En trots kon Eduard Anseele de jubilerende samenwerkers bij hun tiende verjaardag toespreken:

«... In u heeft de fierheid u gedrongen te werken aan tempels en paleizen die rijzen als indrukwekkende getuigen van de macht van het proletariaat, ge hebt overal de monumenten opgericht die er op wijzen hoe hoog het proletariaat zich heeft opgeheven...

Waar men vroeger kerken bouwde aan de goden, waar het militarisme kazernen optrok, daar bouwen wij de tempels van de arbeid, de bron van vrede, welvaart en geluk.»(46)

Dit jubilerende optimisme mag ons niet doen vergeten dat de relaties tussen koöperatieve opdrachtgever (Vooruit, en vanaf 1913 de Belgische Bank van de Arbeid) en koöperatieve werknemer (de Samenwerkende Bouwwerklieden) niet altijd even soepel verliepen. De verenigde metsers vergaten niet looneisen te stellen aan hun rode opdrachtgevers: zo eisten en verkregen ze een uurloon dat 2 centiemen boven het gemeentelijk barema lag(47). Vergeten we anderzijds niet dat de radikaal-socialistische intrede in het schepenkollege (1909) de samenwerking geen windeieren legde. Voortaan hoefde men geen achteruitstelling, vervalsing of geknoei bij stedelijke aanbestedingen meer te vrezen. De aannemers die stadswerken uitvoerden, moesten trouwens inzake loon en arbeidsduur bepaalde minima en maxima in het lastenkohier opnemen; eisen waaraan de socialistische aannemers zeker voldeden.

De Eerste Wereldoorlog zou, zoals trouwens in vele andere economische bedrijvigheden, dit elan onderbreken. Maar na de bevrijding kwamen de activiteiten van het rode bouwbedrijf in een stroomversnelling terecht. Naast nieuwe projekten van Vooruit in de groep van de Bank van de Arbeid en participatie in stadswerken, kon men nu ook mededingen voor het aannemen van openbare werken ten laste van de Belgische staat. "Wederopbouw" was tenslotte in de eerste jaren na de oorlog een akuit probleem. Zo bouwden de Samenwerkende Bouwwerklieden in 1919 zeventig noodwoningen in opdracht van het Fonds Koning Albert(48).

Bij de bevrijding was de bouwmaatschappij eigenaar van een onroerend patrimonium ter waarde van 250.000 frank. Op 11 december 1919 werd ter waarde van 161.000 frank bovendien in de St.-Petersnieuwstraat een groot herenhuis gekocht (het voormalig Hotel De Hemptinne) met als bestemming bureel en magazijnen voor de samenwerking. Dit gebouw werd later na een architecturale facelift de vestiging van S.M. Het Licht, uitgeefster van dagblad Vooruit, dit tot eind 1985(49). Op 15 december 1919 kocht de maatschappij te Eke aan een bocht van de Schelde 2 ha landbouwgrond om er een steenbakkerij te beginnen. Later, op 7 september 1921, zouden hier nog 6 ha leemgronden worden bijgekocht. Dit getuigt van de wil de bouwmaatschappij in vertikale zin te ontwikkelen, een streven dat we ook in de rode textielbranche vaststellen. Vertrekkend van een weverij (1904), kocht men een eigen spinnerij (1910), om tenslotte na de Eerste Wereldoorlog dit weefsel te completeren met eigen plantages (de zgn. Compagnie de Ruzizi) in Belgisch Congo.

Tot eind 1919 konden de Samenwerkende Bouwwerklieden een schitterende reeks realisaties voorleggen:

- de bouw van Ons Huis en het Feestlokaal van Vooruit,
- de Verenigde Weverijen en Spinnerijen aan de Port Arthurlaan,
- de wijklokalen in de Meibloemstraat, de Meulesteedse en de Antwerpse Steenweg,
- de verbouwing van lokalen te Zwijnaarde en Heusden,
- de brouwerij van Vooruit in de Dahliastraat, de suikerijfabriek in de Fuchsiastraat, de weverij in de Metsersstraat,
- een "bakkerij-feestzaal-lokaal" te Aalst en te Ronse,
- de kliniek van Bond Moyson,
- de bakkerij aan de Nijverheidslaan, nieuwe stapelhuizen aan de Kartuizerlaan,
- de eigen "grote inrichting der bouw" aan de Rijnhovelaan en de Begoniastraat,
- de verbouwing van het kasteel/rusthuis te Astene,
- vier apoteken, 22 winkels, "zeven burgers- en veertig werkerswoningen", 1 hotel, benevens de huizen van het Koning Albertfonds.

Dit alles vertegenwoordigde ruw geschat een omzet van 4 miljoen frank, waaronder 1 miljoen uitbetaalde lonen. Men schatte dat die loonmassa 80.000 frank meer vertegenwoordigde dan wat andere aannemers voor hetzelfde werk zouden hebben betaald(50).

De steenbakkerij van de N.V. De Gentsche Bouwwerken te Eke, "Lankmeerschen". (1919-1922)

In nieuwe steigers: de oprichting van de N.V. De Gentsche Bouw- werken.

Deze ontwikkeling ging verder in stijgende lijn: in april 1920 werd overgegaan tot de aankoop van een nieuwe mechanische zagerij in de Rietstraat. Rond hetzelfde tijdstip werd door de Samenwerkende Bouwwerklieden samen met de aannemer Charles Vereecke een nieuwe vennootschap gevormd teneinde «*de technische krachten te vermeerderen en om vele en grote werken aan te nemen*». De uitbreiding van de eigen steenbakkerij in september 1921 ligt eveneens in de lijn van deze schaalvergroting.

Begin 1922 was het duidelijk dat deze expansie ook noodzaakte tot een wijziging in de bedrijfsstructuur. Gezien de snelle en grote uitbreiding waren steeds grotere kapitalen nodig. Men moest een aantal onderafdelingen moderniseren en bovendien verliep de tijdelijke samenwerking met Charles Vereecke(51).

De Samenwerkende Bouwwerklieden voelden zich gedwongen de weg te volgen die vóór hen reeds de Vereenigde Wevers waren ingeslagen: de omvorming van de zuivere koöperatie tot een "socialistische naamloze vennootschap".

Op 9 juli 1922 werd te Gent de N.V. De Gentsche Bouwwerken gesticht met een aanvangskapitaal van 1,5 miljoen frank. In 1924 werd dit kapitaal tot 2 miljoen frank verhoogd(52). Deze N.V. nam het volledige patrimonium van de Samenwerkende Maatschappij in liquidatie over. Volledigheidshalve en omdat het misschien het duidelijkste bilan is van haast een kwarteeuw geschiedenis van de Samenwerkende Bouwwerklieden nemen we deze opsomming hier over. Naast 2 grote betonmolens, een vrachtwagen, twee personenauto's en ander materiaal ter gezamenlijke waarde van 346.000 frank, bedroeg de kasvoorraad (inclusief enkele schuldvorderingen) 50.000 frank. Daarnaast werd het onroerend patrimonium van de Samenwerkende Bouwwerklieden geschat op 615.000 frank: een complex aan de St.-Pietersnieuwstraat (1.526 m²), 2 woonhuizen met magazijnen aan de Zalmstraat (635 m²), een woonhuis-werkhuis aan de Fuchsiastraat (1.005 m²), woonhuizen (1.259 m²) aan de Rietstraat, bouwgrond aan de Ferrerlaan (3.154 m²), woonhuizen aan de Rihovelaan (907 m²), de St.-Lievensstraat (80 m²), de Fuchsiastraat (1.570 m²) en de Londenstraat (205 m²), een Feestzaal te Heusden (2.460 m²) en ongeveer 8 hektaren "Lankmeerschen" te Eke.

De inbreng van de koöperatie was dus nog goed voor meer dan de helft van het startkapitaal van de nieuwgevormde N.V. De beheerraad van "de Gentsche Bouwwerken" bestond echter hoofdzakelijk uit verantwoordelijken en beheerraadsleden van de Bank van de Arbeid-groep (Anseele, Gustaaf De Clercq, Jan Heckers, Achille Vleurinck) en de Maatschappij Vooruit (Arthur Van Meenen, Frans Vanderheggen). Afgevaardigd-beheerder bleef (voorlopig) Karel Bontinck, namens de metsers vinden we voorts in de beheerraad de oude getrouwen Edmond Henry en Karel Blas.

Met de oprichting van de N.V. De Gentsche Bouwwerken zijn we aan het einde van ons verhaal. Toch dienen bij wijze van epiloog enkele feiten uit de verdere geschiedenis van de "Gentsche Bouwwerken" te worden gememoreerd.

Nauwelijks één jaar na haar oprichting werd de naamloze

vennootschap door een ernstige financiële crisis bedreigd: het bilan toonde een verlies van 80.000 frank.

Zonder dat de ons bekende stukken uitsluitel geven voor de oorzaken van deze financiële moeilijkheden, schijnt alvast intern één zondebok gezocht en gevonden geweest te zijn: de afgevaardigde-beheerde Karel Bontinck. Op de algemene aandeelhoudersvergadering van 22 juni 1923 werd door voorzitter Anseele medegedeeld «... que le conseil a dû prendre une mesure de rigueur vis-à-vis de M. Charles Bontinck en lui retirant son mandat de directeur et propose à l'assemblée générale la révocation de son mandat d'administrateur», welke maatregel door zestien aandeelhouders tegen één (of 2.044 tegen 1 stem) werd goedgekeurd(53). Het dagelijks beheer kwam nu (onbezoldigd) in handen van de socialistische schepen, later burgemeester van de rode voorstad Gentbrugge, Emiel Van Sweden, wiens gemeentelijk beheer gekenmerkt was door een beklemtonen van de sociale woningbouw. Van Sweden was verder geen onbekende in de rode bouwmaatschappij. Hij was zelf schilder van stiel en hij was voor 1914 toezichter geweest bij de bouwwerken van het Feestlokaal van Vooruit. In zijn functie van beheerder van de Gentsche Bouwwerken was het ook Van Sweden die in 1934 een nota betreffende deze maatschappij opstelde voor de B.W.P.-onderzoekskommissie die het bankroet van de Bank van de Arbeid onderzocht. Refererend naar de moeilijkheden van 1923 meldt Van Sweden in zijn rapport enkel dat het beheerdersloon (vroeger 1.800 frank per jaar) werd afgeschaft n.a.v. de moeilijkheden én «... tout transport en auto fut supprimé» (voor de beheerraadsleden): die details zouden er kunnen op wijzen dat vooral een aantal overdreven uitgaven Bontinck werden aangewreven(54).

De N.V. De Gentsche Bouwwerken wist deze crisis echter te boven te komen en weerstond met redelijk sukses de economische crisis der dertiger jaren én de val van de Bank van de Arbeid. Na de voltooiing van de industriële infrastructuur van deze laatste (bankgebouw in de Voldersstraat, fabrieksgebouw aan de Groendreef...) begon trouwens meer en meer de sociale woningbouw de hoofdactiviteit van de Gentsche Bouwwerken te worden. Uiteindelijk zou aan het einde van de Tweede Wereldoorlog de maatschappij in privé handen overgaan(55).

De versteende rode droom.

In een economische sektor gekenmerkt door stijgende mechanisatie en schaalvergroting, in een bedrijfstak geteisterd door extreem harde sociale voorwaarden, vooral een akute werkloosheid, wisten enige socialistische militanten vanaf 1900 een origineel kooperatief experiment uit de grond te stampen. Aanvankelijk een werklozenatelier in de ware zin van het woord, evolueerde hun kleine bedrijfje tot een moderne middelgrote bouwonderneming met meer dan 100 werknemers. Hun kooperatief sukses kwam in meerdere opzichten de werking van de vakbond ten goede, niet in het minst in hun doorbraakpogingen naar het platteland. De expansieve bouwpolitiek van Vooruits imperium en in mindere mate de socialistische deelname aan het beheer van stad en staat leverden de nodige

bestellingen voor de koöperatieve aannemers. Dat na een kwarteeuw samenwerkend bouwen de originele vorm werd verlaten om een klassiek-kapitalistische bedrijfsstructuur aan te nemen, is een kenmerkende uiting van de algemene evolutie die het Gentse koöperatieve socialisme omtrent de Eerste Wereldoorlog insloeg. Dat de eerste vakbondssecretaris van de socialistische bouwvakkers én de stakingsleider van 1898 en 1908 daarbij bouwondernemer werd, is misschien de duidelijkste illustratie van de evolutie van het (Gentse) socialisme van sociale strijdbeweging tot socialistische managementsdoktrine.

Van het oorspronkelijke "werken in eigen beheer" resten enkel nog de grootse bouwwerken als immer indrukwekkende maar stille getuigen van een rode droom par excellence.

Aanhangsel:

De bouwers van het rode Thebe.

«Wie bouwde Thebe met de vele torens?» luidt Berthold Brechts bekende klacht over de ontoereikendheid van een historiografie die enkel aandacht besteed aan de farao's, koningen en hogepriesters, kortom de groten der aarde. Van de duizenden slaven wier gebeente verbleekt ligt in de Vallei der Koningen weten we hoegenaamd niets.

Ook over de bouwers van het rode Thebe ontbreken de elementaire informatiebronnen: slechts over enkelen onder hen konden we in de loop van ons onderzoek enig feitenmateriaal bij mekaar sprokkelen.

Zo is er Frans BENNESTEKER (1854-1911), wiens naam reeds voorkomt op het perkament uit 1894. Hij was bestuurslid van de Vereenigde Metsers en stichtend bestuurslid van de S.M. de Bouwwerklieden. Bennesteker was eveneens als militant actief in een socialistische wijkclub. Bij zijn overlijden verscheen een korte nekrologie in Vooruit. Bestuurslid in 1894 en medebouwer aan de magazijnen in de Waaistraat was eveneens Peter BOELAERT (°1855). In 1881 was hij reeds één der eerste leden van S.M. Vooruit nr.1. Boelaert was medestichter van de metsersvereniging in 1886 en in 1937 werd hij gehuldigd als één van de zes nog levende stichters van de 12 militanten die in 1887 de socialistische wijkclub van de Muide hadden opgericht. Vanaf 1888 was hij actief lid van de Socialistische Vrijdenkersbond. Zijn vrijdenkerstestament, zijn wilsbeschikking om «zonder eenige plechtigheid begraven te worden op het gemeentekerkhof buiten de voormalige Brugsche poort» wordt in AMSAB bewaard. Boelaert was eveneens jarenlang propagandist in de buitengemeenten Assenede, Oostwinkel, Waarschoot en Eeklo én spelend lid van de Harmonie Vooruit: een type van de all-round socialist dus.

Spilfiguur in de geschiedenis van de socialistische bouwvakkers is ongetwijfeld Karel Bontinck (1869-1931). In 1892 werd hij

lid van Vooruit. Na een aantal jaren zelf metser te zijn geweest wordt hij vanaf 1896 de eerste permanent bezoldigde sekretaris van de Vereenigde Metsers (hij was dan slechts 27 jaar). Onbetwistbaar dé stakingsleider van de algemene staking in het Gentse bouwvak in mei 1898, is hij vanaf 1900 de direktieur van de bouwvakkoöperatie. In 1903 werd hij tot socialistisch gemeenteraadslid te Gent verkozen, eerst op de "kleine" lijst (de bijgevoegde werklieden-raadsleden), in 1911 op de "grote" lijst. Tot 1921 zetelde hij in de Gentse gemeenteraad zonder overigens een opvallende rol in de gemeentepolitiek te spelen. Vermelden we, bij wijze van anekdote, nog dat Bontinck in 1906 tot een maand gevangenis werd veroordeeld wegens zijn aandeel in een wapentrafiiek voor Russische revolutionairen. In 1922-1923 was hij afgevaardigd-beheerder voor de uit de bouwkoöperatie gegroeide N.V. "De Gentsche Bouwwerken". Zijn afzetting in 1923 heeft niet verhinderd dat zijn nazaten intens betrokken bleven bij de verdere socialistische bouwgeschiedenis. Zijn zoon Georges of Geo studeerde op aandringen van zijn vader architectuur. Geïnspireerd door o.m. Geo Hendrick en Henry Van de Velde, maar ook Le Corbusier, zou hij later onder het ministeriële mandaat van Eduard Anseele de plannen ontwerpen voor bvb. de luchthaven van Zaventem, de elektriciteitscentrale en het voormalige EGW-gebouw te Gent, naast diverse realisaties in de sociale woningbouw (o.m. te Zelzate, onder het burgemeesterschap van de socialist Chalmet). Op zijn beurt werd kleinzoon Dirk Bontinck architect: het studiebureau G. & D. Bontinck verzorgde o.m. de opdracht van het imposante RTT-gebouw te Gent(56).

Karel BONTINCK werd na de Eerste Wereldoorlog als sekretaris van de Socialistische Metsersvereniging opgevolgd door Lieven DE VILDER die hem jarenlang als hulpsekretaris-bode had bijgestaan, De Vilder was vanaf 1888 lid van Vooruit. In de twintiger jaren was hij gemeenteraadslid te St.-Amandsberg, waar hij in 1929 overleed.

De naam Arthur GOETHALS (1869-1916) treffen we eveneens aan op het dokument van 1894. Sinds 1887 was hij lid van de Vereenigde Metsers, vanaf 1906 werkte hij permanent in de bouwvakkoöperatie. Hij was een actief lid van de socialistische wijkclub van de Dam-poort, gevestigd in een Volkshuis dat hij met zijn eigen handen had helpen optrekken. Bij zijn dood in 1916 schreef Vooruit over hem: *«Eén der eerste leden van het groote werkersleger... Daar waar de partij hem riep, was hij steeds op de bres.»*

Edmond HENRY (°1856), medestichter van de Samenwerkende Bouwwerklieden in 1900 en de N.V. De Gentsche Bouwwerken in 1922, was sinds 1886 lid van Vooruit en van de Vereenigde Metsers. In 1889 werd hij lid van de Socialistische Vrijdenkersbond. Eveneens bestuurslid in 1894, was hij jarenlang schatbewaarder van de Vereenigde Metsers en hij werkte tevens in de bouwvakkoöperatie. In 1912 werd hij tot Werkrechter verkozen.

Gustaaf VANBREYDEL (°1854), eveneens op het perkament uit 1894 voorkomend, werd in 1893 en 1896 verkozen tot lid van de Werk- en Nijverheidsraad, afdeling bouw.

Eveneens tot lid voor de Werk- en Nijverheidsraad, afdeling bouw, werd Pieter VERMEULEN verkozen in 1890 en 1893. Hij was sinds 1888 lid van Vooruit. Reeds in 1894 als bestuurslid betrokken bij de bouw van de magazijnen in de Waaistraat, was hij in 1900 samen met Henry en Bontinck beheerder van de Samenwerkende

Bouwwerklieden. Zijn drukke syndikale en koöperatieve activiteiten beletten hem niet gedurende 16 jaar het blad De Toekomst te verkopen te Wachtebeke. Pieter Vermeulen overleed te Gent in 1929.

EINDNOTEN

(1).Voor wie een vergelijkingspunt zoekt in het buitenland, verwijzen we naar een hoofdstuk in het werk van BECKER Frans en FRIESWIJK Johan, Bedrijven in eigen beheer. Nijmegen, SUN, 1976. Pp; 195-211. De Amsterdamse bouwassociaties in de jaren '20.

(2).Guy VANSCHOENBEEK. Timmeren op eigen hout. Een verslag van een poging tot stichting van een produktieassociatie van houtbewerkers, Gent, 1902. In: AMSAB-Tijdingen IV 1985-1986, 3-4, pp; 39-63.

(3).Voor het projekt "Volkshuizen" verwijzen we graag naar diverse artikels van onze kollega Rik STALLAERTS: Volkshuizen: vrij in eigen tempel. In: AMSAB-Tijdingen IV 1985-1986, 3-4, pp. 19-22. Rode lokalen: een unieke erfenis. In: Opvoeding, december 1986, pp. 9-11. Dossier Volkshuizen vandaag. In: Golflengte, november-december 1986, pp. 5-8.

(4).We hebben slechts het gissen naar de afwezigheid van dit archiefmateriaal: tenslotte bestond deze koöperatie toch 23 jaar. Mogelijks is één en ander in bezit gebleven van stichter-beheerder Karel Bontinck. Navraag bij zijn nabestaanden leverde echter geen resultaat op.

(5).Uitzondering is het werk van de gewezen Vooruit-journalist Ferdinand DE SMEDT. In de spiegel van gisteren, de realiteit van heden. Het leven van de syndikale kamer van aannemers van openbare en bijzondere werken, uit Gent, over een eeuw beschouwd tot 1962. Gent, 1963.

(6).Récensement général des industries et des métiers (31 octobre 1896). Volume 1. Dénombrement A. Répartition par commune des industries et des métiers. Bruxelles, 1900, pp.118 e.v. Récensement de l'industrie et du commerce (31 décembre 1910). Deuxième partie. Récensement industriel. Volume V. Bruxelles, 1919, pp.361 e.v.

(7).Vooruit, 23 juli 1911, p.7.

(8).Louis VARLEZ. Le plan social de Gand. 4ème partie: Le chômage dans les divers métiers à Gand, pp.59 e.v. (manuscript: AMSAB, Archiefonds Louis Varlez). Onder de 596 leden van het socialistische bouwvaksyndikaat tellen we 220 metsers, 243 dienders, 46 plafonneerders, 69 cementbewerkers en 18 aardewerkers.

(9).Vooruit, 13 december 1910, p.6.

(10).Ferdinand DESMEDT, op. cit., p.145.

(11).Motto van Het Bouwvak (1903), blad van de Gentse socialistische metsersvereniging.

(12).Voor de geschiedenis van die patronale organisatie verwijzen we naar het werk van Ferdinand Desmedt.

(13).AVANTI. Een terugblik. Gent, Volksdrukkerij, 1935. Deel I, p.321, vermeldt het syndikaat uit 1878, doch behandelt verder de houtbewerkerbond.

(14).Vooruit, 27 juli 1911, p.7. Verslag over het jubelfeest der metsersvereniging.

(15).Herman BALTHAZAR. De Gentse werkersverenigingen in 1887. Gent, s.n., 1964.

(16).Wouter STEENHAUT. Stakingen te Gent 1872-1902. Onuitgegeven licentieverhandeling geschiedenis. RUG, 1969-1970, vermeldt één staking van een dertigtal metsers op 5 juli 1890 en een andere kleine aktie op 4 november 1894.

(17).Voor een situering van de sprong voorwaarts in 1895 verwijzen we naar ons onder voetnoot 2 aangehaald artikel, p.45.

(18).Het Arbeidsblad publiceert jaarlijks werkloosheidspercentages voor de verschillende economische bedrijfstakken in het Gentse. Deze werden echter enkel berekend op basis van gegevens door de vakbondswerklozenkassen verstrekt aan de Gentse korrespondent van het Arbeidsblad, Louis Varlez.

<u>jaartal</u>	<u>algemeen werkloosheids-% (Gent)</u>	<u>% bouw</u>
1896	3,9	19,8
1897	3,2	11,4
1898	3,5	8,1
1899	2,6	9,5
1900	2,4	15,7
1901	2,6	9,8
1902	2,9	10,2

Het verschil is alleszins opvallend: enkel de sektor vervoer (haven) kende soms een nog hogere werkloosheid dan de bouw. We vestigen ook de aandacht op de hoge werkloosheid in 1900, het jaar dat de bouwvakkoöperatie werd opgericht.

Die bijzondere situatie van het bouwvak noodzaakte de socialistische metsersvereniging in 1904 haar werklozenfonds om te vormen tot een individueel spaarfonds: de leden konden voortaan slechts steun ontvangen ten belope van op voorhand gespaarde bedragen. Zie: Arbeidsblad, 1904, p.483.

(19).Kompilatie op basis van Wouter STEENHAUT, op. cit., en Luc JOOS. Stakingen te Gent 1903-1904. Onuitgegeven licentieverhandeling geschiedenis, RUG, 1974-1975.

(20).Bron: Vooruit. De afdeling "bouw" van de Werk- en Nijverheidsraden was een gemengde afdeling waaronder ook schilders en bouw-timmerlui ressorteerden. De meubelmakers horen thuis in de afdeling "bijhorige bouwnijverheid".

- (21).AVANTI, op. cit., Deel II, p.280 citeert uit een niet weer te vinden verslag van de vergadering van 18 oktober 1895.
- (22).Het kristelijk verwijt dat de socialisten de grote stakingen als elektorale munt gebruikten komt frekvent voor. Opvallend is alleszins het samenvallen van een aantal massale loonsbewegingen met diverse verkiezingen. We zagen reeds hoe Gent eind 1895, op het tijdstip van de eerste gemeentekiezing volgens het algemeen (meervoudig) stemrecht, het toneel was van intense sociale strijd in de textiel- en metaalsektor.
- (23).De staking van 1898 wordt uitgebreid behandeld bij Wouter Steenhaut. Op. cit., Deel I, pp.270-274.
- (24).Afgezien van een kleine aktie van 17 metsersknepen bij Schouwvliege op 9 en 10 april 1901 en een staking van 18 metserdieners bij Burvich in de St.-Amandsstraat op 24 juli 1905.
- (25).Een omstandig verhaal van de lock-out van 1908 vindt men bij Luc JOOS. Op. cit., pp.413-418.
- (26).Bijblad van Vooruit 28.2.1911: De Zaaier te Zwijnaarde.
- (27).Vooruit 24.8.1911, p.5.
- (28).Een overzicht van de bouwpolitiek van Vooruit vindt men bij: Karel BEERBLOCK. Hulde aan Vooruit ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubelfeest 1881-1906. Gent, Volksdrukkerij, 1906, p.29.
- (29).Het perkament bevindt zich in de kollekties van AMSAB.
- (30).Karel BONTINCK. De samenwerkende maatschappij "De Bouwwerklieden" Gent. In: Vooruit 27.12.1919, p.5.
- (31).De socialistische samenwerkende maatschappij Vooruit. Hare geschiedenis, inrichtingen, werking, statistische gegevens. Gent, S.M. Vooruit, 1913, p.18.
- (32).Voor de stichting verwijzen we naar:
Annexes du moniteur Belge du 5 octobre 1900. Acte 4493. Samenwerkende maatschappij de Bouwwerklieden te Gent. Stichting.
Victor SERWY. La coopération en Belgique. Bruxelles, 1946. Deel II, p.381.
Het Arbeidsblad, 1900, p.1255.
Avanti, op. cit., Deel II, p.249.
- (33).De socialistische..., p.18.
Louis BERTRAND. Histoire de la coopération en Belgique. Les hommes, les idées, les faits. Bruxelles, Dechenne, 1903. Tome II, pp.669-670. Volgens Bertrand lagen de uurlonen in de socialistische bouwonderneming gemiddeld 5 centiemen hoger dan elders.
- (34).Karel BONTINCK, op. cit.
- (35).Vooruit, 8 september 1900, p.1; Vooruit, 11 oktober 1900, p.1.

(36).Vooruit, 16 september 1902, p.1. Het is bekend dat Ons Huis o.m. met financiële steun van de liberale industrieel en filantroop Ernest Solvay werd (her)opgebouwd. Zie hiervoor: Vooruit, 12 juni 1922, p.1.

(37).Louis BERTRAND, op. cit., pp.669-670.

(38).Annexe du moniteur belge, 5 octobre 1900, acte 4493.

(39).Karel BONTINCK, op. cit.

(40).Vooruit, 23 juli 1911, p.7.

(41).Louis BERTRAND, op. cit.

(42).Het was in deze magazijnen, in de Zalmstraat, dat in 1906 een partij Zwitserse legergeweren werden opgeslagen, bestemd voor Russische revolutionairen. Bontinck zou, als verantwoordelijke voor deze magazijnen, in dit verband een veroordeling oplopen.

Avanti, op. cit., Deel II, p.300 vermeldt dat de Samenwerkende Bouwwerklenden tussen 1900 en 1907 35 werken verrichten en geeft volgende jaarlijkse handelscijfers:

1900	28.000 frank
1901	118.500
1902	110.000
1903	96.800
1904	67.000
1905	96.230
1906	136.088
1907	103.432

(43).Voor een overzicht verwijzen we naar ons artikel: De betekenis van het Feestlokaal Vooruit in de geschiedenis van de Gentse socialistische arbeidersbeweging. In: Feestlokaal Vooruit, Gent, Proka, 1981, p.17.

(44).Vooruit, 25.7.1911, p.7: uit de toespraak van Karel Bontinck op het jubelfeest van de metsersvereniging; de socialistische samenwerkende maatschappij Vooruit..., p.18.

(45).Karel BONTINCK, op. cit. en Vooruit, 27.7.1911, p.7.

(46).Vooruit, 23 juli 1911, p.7.

(47).AMSAB, Archiefonds S.M. Vooruit. Verslagen van de beheraardszitting, 4 mei 1912.

(48).Karel BONTINCK, op. cit. Vergeten we niet dat de Gentse socialistische voorman Eduard ANSEELE op dat ogenblik minister van Openbare Werken en Wederopbouw was; de Gentse socialistische senator Emiel COPPIETERS anderzijds was Koninklijk Commissaris, belast met de wederopbouw van de kuststreek.

(49).Karel BONTINCK, op. cit.

Marcel CELIS en Hedwig VAN DEN BOSCH. De redaktie en drukkerijgebouwen van Vooruit in Le Peuple. In: Momumenten en landschap-

pen, I, nr.5, juli 1982. Pp.8-54. Het gebouw in de St.-Pieters-nieuwstraat was ook de persoonlijke woning voor Karel Bontinck.

(50).Karel BONTINCK, op. cit.

(51).AVANTI, op. cit. Deel III, pp.140-143 citeert uitvoerig uit een verloren gegane brochure: Naamloze Maatschappij Gentsche Bouwwerken in Samenwerkende Maatschappij De Bouwwerklieden van Gent. Beknopte geschiedenis 1900-1924.

(52).De stichtingsakte van de N.V. De Gentsche Bouwwerken vindt men terug in: Annexes du moniteur belge, 2.8.1922, nr.8381.

(53).Voor het procesverbaal van deze aandeelhoudersvergadering: Annexes du moniteur belge, 1923, nr.8315.

(54).AMSAB, Archiefonds Arthur Wauters (onderzoekscommissie naar het faillissement van de Belgische Bank van de Arbeid). Brief voor Emiel Van Sweden, 19 juni 1934, "Les entreprises générales du batiment".

(55).Voor de overname van de "Gentsche Bouwwerken" zie: Annexes du moniteur belge, 1943, nr.14162 en 1945, nr.14273.

Een korte fotografische evokatie van de realisaties van de bouwmaatschappij in het Interbellum vindt men in het tijdschrift ABC, I, nr.47, 18 december 1932, pp.30-31.

Uit het verslag van Emiel Van Sweden uit 1934 (zie eindnoot 54) blijkt wel hoezeer de werking van het bedrijf verwijderd was van de klassieke koöperatieve of zelfbeheerprincipes. Zo was er een speciale winstdeelname voorzien voor de meestergasten.

Een deel van de winsten van de "Gentsche Bouwwerken" was omgezet in aandelen van de Bank van de Arbeid en de Vereenigde Weverijen en Spinnerijen. Langs die zijde droeg men mee de gevolgen van de financiële klap van 1934. Anderzijds hadden de "Gentsche Bouwwerken" een zwaar verlies geleden bij de bouw van 268 huizen voor "Le Foyer Anderlechtois".

In maart 1923 was de N.V. De Gentsche Bouwwerken medeoprichter van de sociale woningmaatschappij "De Goede Werkmanswoning" te Gent. Van de 5.000 stichtingsaandelen (aan 100 frank) van deze maatschappij namen staat en provincie elk 1.000 aandelen voor hun rekening. Andere voornamen stichters waren S.M. Vooruit (500 aandelen), de Belgische Bank van de Arbeid (250) en haar bedrijven Filature et Tissage Réunis (250) en "Usines Phalemin" (250), en verder de N.V. De Gentsche Bouwwerken (523 aandelen). Sekretaris Lieven De Vilder tekende in naam voor het socialistische metserssyndikaat voor 50 aandelen. Karel Bontinck behoorde tot de eerste beheerders van de maatschappij.

Zie: Stichtingsakte der Samenwerkende Maatschappij voor Goedkope Woningen en woonvertrekken. De Goede Werkmanswoning te Gent. Gesticht den 17 mei 1923. Lidboekje. Emile VERGEYLEN. S.M. De Goede Werkmanswoning. Beknopt historisch overzicht. S.d., s.l., s.n.

(56).Zie: Fons DE VOG. Georges Bontinck, architect en directeur, s.l., s.d. [Gent, 1968].